

גיליון מס' 26 י"ח בטבת תש"ף, 15 בינואר 2020

הביטאון יוצא לאור על ידי ועדת מחוז באר שבע ודרום
של המועצה לשימור אתרי מורשת בישראל
עורך ראשי ועיצוב: עפר יוגב
עורך מדעי: ד"ר אבי ששון
הגהה: דן גזית
חברי המערכת: ד"ר אבי ששון, גד סובול, דן גזית, עפר יוגב
כתובת המערכת: המועצה לשימור אתרי מורשת בישראל
רח' מורדי הגיטאות 74 באר שבע
טלפון: 08-6192752
ofer@shimur.org.il

דבר היו"ר

לנאמני המורשת והשימור במחוז דרום,
השלום והאור על ראשכם,
שורות אלה נכתבות בעיצומו של חג האורים, עת המזג הולך ומאפיר, רוחות חזקות מנשבות מעבר
לדלת
ובחלונות עולה זיוום של נרות החג. במחוזות אחרים עולה האור בבתיהם של חברנו הנוצרים, ודומה
כי מורשת
במורשת נוגעת, הילת הנר נושקת להילת הכוכב ורוח טובה מנשבת אוירה של קדושה אצל אלה
ואלה.
המשוררת והפזמונאית תלמה אליגון - רוז כתבה על הנר הדולק המעורר את הרגש ומסמל תקווה
לעתיד. מעט
מאותה אוירה ניתן לחוש בבתים הפותחים את השיר:

נֵר בְּאֶפְלָה
נֵר שֶׁהוּא תְּפִלָּה
נֵר מִלְּבָבִי
אֶל לְבַבְךָ
גַּם אִם תִּתְרַחֵק
הֵנָּה שְׂבִי עוֹדוֹ דוֹלֵק
נֵר מִלְּבָבִי
אֶל לְבַבְךָ

הַפְּלוֹן פְּתוּחַ
וְהֵנָּה רוֹעֵד בְּרוּחַ
בְּיַדִּי עָלְיוֹ אֶשְׁמֵר
שִׁישְׁלַח אֵלַיךְ אֹר.
גַּם לְבִי פְתוּחַ
וְנִפְשִׁי תוֹכַל לָנוּחַ
כִּי רְאִיתִי אֶת הָאֹר
מִלְּבַבְךָ
אֶל לְבָבִי

לְכָל אִישׁ יֵשׁ נֵר מְשֻׁלָּו
וְכָל אֶסֶד צָרִיךְ
אוֹתוֹ רַק לְגָלוֹת

וּבְיַמֶּד, כֵּן בְּיַמֶּד
נְאִיר אֶת הָעוֹלָם כְּלוֹ.

כנאמני שימור אנו נחשבים כנושאי הלפיד של המורשת. מי שהלפיד מכביד עליו במקצת יראה את עצמו כמי שאוחז בנר. זה וזה מאירים את מורשת ארצנו באור יקרות ומפיצים פניני פז על אתרי העבר, גם אלה הזקוקים עדיין לתאורה הולמת. עם הנר אנו נושאים תחונות ובקשות (תפילות?) למוסדות האומה על מנת שיפתחו את ליבם ויחושו אף הם מחוייבות למורשת העבר. על מנת שהאור יגבר ויתעצם חובה עלינו הרחיב את השורות ולצרף אלינו עוד ו עוד לבבות טובים שיסייעו לנו במשימתנו. יהי רצון ש"אור חדש על ציון תאיר!" בברכת חן הארץ, ד"ר אבי ששון

לציבור הנאמנים שלום

ימי החום הגדול חלפו, הגיח הסתיו, החגים נחוגו ורק שר הגשם בושש להופיע. הוא הגיע ובגדול, (אולי גדול מדי...) ללמדנו - לא לאבד תקוה. חלפה ממשלה ועוד ועוד היא תגיע, (אולי גדולה מדי...) ללמדנו - גם אם איבדנו תקוה ועוד תקוה... בסוף היא תגיע. חלפה שנה חלף גם עשור, במהלכו נולד והתפתח מגזין נאמנגב (גיליון ראשון 26.2.12) בגיליון הנוכחי, נמצא סיכום הפעילות המלאה של המחוז הדרומי של המועצה לשימור לשנת 2019. הן בעבודות הטרומ שימור, שימור פיזי, פעילויות חנוכיות, מאבקים, ימי עיון ואירועים. במחוז פועלת זה שנים ועדת שימור ציבורית 'ועדת דרום', המאגדת נאמנים הפזורים מאשדוד ועד הערבה. לוועדת דרום שתי ועדות משנה, האחת בבאר שבע הותיקה בין הועדות כאשר היו"ר הוא פרופ' יהודה הוכמן, ועדה נוספת התאגדה השנה והוקמה באשקלון כאשר היו"ר הוא בנצי כהן. ב2019, התקיימו מספר ישיבות ועדה, כל אחת באתר מורשת אחר. המפגש הראשון של הועדה, התקיים בחודש פברואר ב'מרכז להנצחת גוש קטיף', 18 נאמנים ונאמנות הגיעו כשנושא הדיון היה בניית אתר מורשת; ביוני התכנסה ועדת דרום ב'מרכז להנצחת חיילי האנז"ק' בבאר שבע, 17 נאמני השימור הגיעו לשמוע מפי בנות מחלקת החינוך של המועצה לשימור על נושא המתנדבים במועצה וכן על תכנית שגריר מורשת בבאר שבע, תכנית להכשרת תלמידים כמדריכים באתרים; בספטמבר, התכנסו 12 חברי הועדה ב'מצפה רביבים' להרצאתו של ד"ר זאב זיון, על פועלו של חוקר החקלאות, איש רביבים- יואל דה מלאך; בחודש נובמבר, ירד אוטובוס מלא בנאמנים ונאמנות לסיור אתרי מורשת בערבה התיכונה, בהדרכתו המופלאה של נאמן השימור גדעון רגולסקי ממושב פארן. מסלול הסיור החל בדרכים עתיקות, בור יקוש, עין חוסוב, ביה"ס שדה חצבה, פארק ספיר, הקרב בשדות צופר ובשרידי דרכי סולינג. את שנת 2020 החלנו בלוי סוגיית הבנייה סביב מצפה בית אשל, דרך תכנית המתאר הכוללנית של העיר באר שבע ובעזרת צוות היגוי הכולל את רמ"י, קק"ל, עיריית באר שבע, עמותת בית אשל והמועצה לשימור; כמו כן, החלו עבודות השיקום והשימור בבית בורוכוב בקיבוץ משמר הנגב; גם קולנוע אורות בבאר

שבע,

יתחדש בקרוב בתיעוד וסקר הנדסי לקראת שימורו ומתן חי'ים חדשים למבנה מי' וחד זה, במסגרת התחדשות עירונית בשכונה ג' בבאר שבע. אם יציאת גיליון מס' 26, הרשו לי להביע רגשי תודה לחברי המערכת, לכותבים, למגיבים ולכלל נאמני השימור ולאחל המשך יצירה פורייה.

עד כאן לקט פאה ושכחה
יוגב עפר מנהל המחוז

מעשה בשלושה סליקים

אי-אז, בשנות השמונים של המאה הקודמת, החלה להיבנות בגבולות "הרפת החדשה" – מכלול ענק של סככות, חצרות, מכוני-חליבה ומתבנים שבעצם תוכננו להיות מעשה-מרכבה של שלוש רפתות מצטיינות "ישנות" של שלושה קיבוצים בחבל הבשור: בארי, מגן וגבולות.

יום אחד, כשהחל המחפר הגדול – שעסק בהכנת השטח – לעבוד מדרום ללולים כדי להכין את התשתית לסככת-פרות נוספת, לפתע קרסה הקרקע תחתיו והמחפר צנח לתוך חלל עמוק באדמה! התפתחה מהומה-רבתי ולפתע הגיע לשטח במרוצה מבוהלת אדם מבוגר פרוע-שיער, מנופף בידיו וזועק: "תפסיק לחפור! מי שלח אותך בכלל לכאן.?"

היה זה שמעון אלוני, איש הביטחון המיתולוגי של הקיבוץ; אחרי דין ודברים קולני ואחרי הרבה התפתלויות (ואחרי שנאלצנו להיעזר בשני מנופים אדירים של צה"ל כדי לשלוף את המחפר), הודה שמעון כי המחפר "פגע בסליק חשוב מאוד" (...). ומהו "סליק"? בתקופת המחתרות, טרום-המדינה, תנועות המרי העברי הסתירו את נשקם (הבלתי-ליגאלי, כמובן) מפני הבריטים בכל מיני מחבואים תת-קרקעיים סודיים, "סליקים" בז'רגון המחתרתי. קיבוץ גבולות, כמו הרבה קיבוצים, שימש בזמנו גם כמוצב של מחתרת "ההגנה" מול השלטון הבריטי. אבל היום, מה עניין סליקים לכאן? מה-עוד, שהקיבוץ עבר מהמצפה לאתרו הנוכחי אחרי תום מלחמת העצמאות! ובכן, נגד מי נחפר הסליק...?

בינתיים הוזעק לאתר גם החצרן המיתולוגי מיכאל אדלר והרגיע את שמעון. השניים התיישבו לשיחה ממושכת, שיחה לא קלה, עד שמיכאל שכנע את שמעון ש"יש מדינה ונגמרו הסודות". ואז – ואז שמעון שלף ממסתור כלשהו דף-נייר מקופל שנתלש בעבר ממחברת; כשנפרש הנייר, נתגלו עליו קווים ונקודות כתובות בעפרון קהה. "זוהי מפת הסליקים", הודיע שמעון באנחת-השלמה. "סליקים"? זעק מיכאל ותפס בראשו, "כמה סליקים יש?" "ארבעה" גנח שמעון.

התברר שהסליק שנפגע בכף המחפר אכן היה העיקרי והגדול מכולם. שמעון שוכנע לשתף את ה"גוש" (מחנה גוש מגן, ליד אורים, שהיה האחראי עלינו מבחינת הצבא) והוזעק החבלן התורן. גלש הבחור אל הבור, הדליק את הפנס שבידו ונעלם מהעין לרגע ואז הגיח מהאדמה, רועד וחיוור כסיד: "אני לא ממשיר כאן. שיביאו מומחים", גמגם החבלן התורן והתרחק. הסתבר שבסליק אוכסנו יחדיו ובמעורב כלי-נשק, פצצות-תאורה, זיקוקים, רימוני-יד ולבני-חבלה ומי יודע מה עוד ומה מצבם לאחר עשרות שנים של צורת-אכסון אסורה בתכלית – מתכון ברור לאסון...

בשלב הראשון הורחקו הכל מהסביבה; בשלב השני באמת הזעיקו מומחים שפינו את כל ה"אוצרות" בדרך להשמדה כששמעון מביט ומקונן בלחש: "חבל, חבל. היו שם דברים שהשגנו בדם" ... וכנראה שהיה לנו מזל גדול כשהמבצע הסתיים בשלום. ואז מיכאל שאל את שמעון: "תגיד, שמעון, כשנגמרה המלחמה והמדינה כבר התארגנה – למה לא החזרתם את הכל לצבא?" שמעון לא הסתבך, הביט על מיכאל בחצי-חיוך והשיב: "בגלל מפ"ם! הם אמרו – עוד מעט הקומוניסטים יגיעו למזרח התיכון ואנחנו נצטרך לעזור להם" ... אחרי שמיכאל נרגע, יצאו השניים בניסיון לאתר את שלושת הסליקים האחרים, שלדברי שמעון – האחד הכיל בחבית הרבה תחמושת לנק"ל (נשק-קל – לרובים, מקלעים ואקדחים) והשלישי והרביעי הכילו "כל מיני דברים, לא זוכר בדיוק" ... ולך תמצא אותם לפי המפה הזאת...

אחרי המון חישובים וספקולציות נראה היה שעל גבי אחד הסליקים של "כל מיני דברים" נבנה בית-מגורים נרחב ואבד הסיכוי לאתר אותו. עד כמה שאני יודע, נחסך מדיירי הבית הזה המידע כי מתחת לרצפתם אולי קיים מטמון של "כל מיני דברים"... את הסליק השלישי לא מצאנו עד היום. עם הסליק הרביעי היה יותר מזל: אחרי שהועברו קיום במפה בין "העץ הגדול" לבין "מול הדלת של הלול" וב"זווית ישרה" לכיוון "השיבר", מיכאל איתר בביטחון: "זה כאן", וכרגיל אלתר פתרון: גרר למקום החשוד (בין שני לולים) צינור כיבוי-אש, חיבר לפיה צינור-ברזל שלם של 3/4 צול באורך של 6 מטרים, פתח את המים שזינקו בלחץ-אימים ואז התחלנו בכוחות משותפים לנעוץ את הצינור באדמת החול שנכנעה לו, שוב ושוב ושוב...

ואכן, נתקלנו בעומק של כ-4 מטרים במעצור קשוח – הסליק! מן הבור שכרינו העלינו במאמץ רב חבית כבדה, מצופה בזפת, פנים וחוץ, עם דלתית קטנה בצידה: היא נפתחה בקלות ונשרו מתוכה כדורי-נשק במצב מצוי! היום החבית הזאת משולטת וניצבת (ריקה!)... סמוך לכניסה אל בית הביטחון במצפה גבולות.

סברתי שבזה הסתיימה פרשת הסליקים והגענו סוף-סוף אל המנוחה ואל הנחלה – אבל אז נזכרתי כי כאשר כיהנתי בשנות ה-70 בתפקיד רבש"ץ בקיבוץ, נתקלתי בנשקיה, במקלטים ובעוד מקומות משונים בכמה "עב"מים", כגון רובה-ציד דו-קני (=ג'י'פֶט), אקדח תופי, שני טומיגאנים, שני רובי אף-אף בלגיים וגם רימוני-יד; כשנחפרה תעלה לשם הטמנת כבל חשמלי סמוך לחדר הגנרטור, נחשף בעומק האדמה מקלע בינוני אלפא ספרדי פסול (=בעל קנה עקום) שלבסוף הוצב כקישוט על גג בית הביטחון במצפה גבולות. שאלתי אז את שמעון עליהם והוא ענה לי בחצי-חיוך: "כן, מסתובבים פה ושם כל מיני דברים", ונדמה היה לי אז כי גם ראיתי בעיניו חצי קריצה...

דן גזית - גבולות

תכנית מעורבות חברתית-קהילתית

במסגרת הפעילות החינוכית של המועצה לשימור וביוזמת פניית נאמנת שימור באר שבע צילה וייס, אושרה השנה המועצה לשימור אתרים כגוף מפעיל של משרד החינוך לעניין תכנית "התפתחות אישית ומעורבות חברתית-קהילתית", הנהוגה מאז שנת 2015 כתכנית חובה במערכת החינוך לצורך השגת תעודת בגרות. באמצעות התכנית, המועצה מציעה לתלמידי התיכון להתנדב באתרי השימור - כאשר אתרי באר שבע נבחרו לביצוע הפיילוט לשנת תש"ף.

התוכנית מיועדת להפעלה לכתות ט' ומוצעת כצומחת עד לכתות י"ב והיא נבנתה בשיתוף שני אתרי המורשת: המרכז להנצחת חיילי האנז"ק ומתחם הקטר 70414 בבאר שבע – המנוהלים על-ידי "חברת כיוונים באר-שבע".

בימים אלו התחילו את הפרויקט כ-30 משתתפות מבית הספר "חן במדבר" בבאר-שבע והן יפתחו את המחזור הראשון בתכנית שתיקרא "שגרירי מורשת צעירים בבאר שבע".

תכנית "שגרירי מורשת צעירים בבאר שבע", תחבר את התלמידים לשימור ולמורשת עירם ותכשיר אותם להסביר ולהדריך באתרים באנגלית ולהנגישם לתיירים.

כחלק מהתכנית, המשתתפות יעברו הכשרות וסדורים בתחומים הקשורים להיסטוריה של העת החדשה בבאר שבע, אדריכלות שימור, מתודיקה והדרכה, יחסי ציבור, התנסות במלאכות שימור מהעבר ועוד.

נשמח למתנדבים מהאזור שיכולים לעזור בהכשרת המתנדבות.

ליאת דובדבני - רכזת הדרכה מרחבית, תחום חינוך מועצה לשימור

קורותיו של כפר דרום - סקירה היסטורית

"ידענו שאם לא תעמוד כפר דרום, והאויב יגיע ליד מרדכי, הרי תל אביב בסכנה" (משה נצר ז"ל מפקד הגדוד השני של הפלמ"ח)

רקע: כפר דרום נמצא באזור נחל גרר, ובו ישבו אבותינו אברהם ויצחק, ובו צווה יצחק אבינו: "גור בארץ הזאת, ואהיה עמך ואברכך, כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האלו.." (בראשית, כ"ו, ג-ד). אזור זה נמצא בנחלתו של שבט יהודה, ובתקופת המשנה חי בו "רבי אלעזר בן יצחק איש כפר דרום" (גמרא מסכת סוטה כ:).

בתקופת הצלבנים שובש שם היישוב לדרום או דרון. רבי אשתורי הפרחי (לפני כ-750 שנה) מזכיר עיר זו בציינו כי "היא נמצאת במרחק של שתי שעות נסיעה לערך מעזה וכי יש הקוראים לה דרון". השם דרום מופיע בימי הביניים בעיקר אצל הגאוגרפים הערבים, והם מזכירים שהשם הוא צרוף המילים דיר-א-רום. שם זה התקצר לדיר. החיד"א כותב בשנת תקי"ג (1753) בתיאור מסעותיו בארץ: "חינו במקום הנקרא דיר". לפני כ-150 שנה נוספה המילה "בלאח" שפירושה פרי התמר, כנראה בשל מטעי הדקלים הרבים שניטעו באזור, והמקום נקרא דיר-אל-בלאח.

שיבת ציון: בשנת תר"צ (1930) הצליח הפרדסן טוביה זיסקינד מילר מרחובות, לרכוש כ-260 דונם של אדמת ביצה ליד דיר-אל-בלאח. הוא ייבש את הביצה, חפר באר, נטע פרדס ומטע תמרים, אולם הכול נהרס ע"י הערבים בפרעות תרצ"ו-תרצ"ט (39-36). בתש"ה, קנתה קק"ל את הקרקע מטוביה מילר, כשמימוש ההתיישבות במקום היה במוצאי יום הכיפורים תש"ז (1946) ע"י גרעין קיבוץ דתי - במסגרת מבצע י"א הנקודות בנגב.

י"א הנקודות בנגב: לפי החלטת ההנהגה הציונית ומפקדת ה"הגנה" עלו במוצאי יום הכיפורים תש"ז בן לילה אחד אחד עשר נקודות בנגב, כתגובה ל"תוכנית מוריסון" שאיימה על קריעת הנגב מהמדינה העתידית. היישובים עלו בשיטת חומה ומגדל - שעקפה את האיסור הבריטי להקמת יישובים, ואחת מהן הייתה באותו שטח בפאתי דיר-אל-בלאח. גרעין "נתיבות" של בוגרי כפר הנוער הדתי בכפר חסידים, 27 בנים ו-9 בנות בגילי 17-19, קיבלו על עצמם את האתגר להקים קיבוץ דתי במקום. אחד מחברי הגרעין ביטא את רחשי ליבו במכתב: " שאיפתנו היא לישוב ולהפריח את שממות הארץ אשר מאז גלו אבותינו נעזבה והפכה לשממה, יחד עם זה אנו שואפים לבנות את חיינו ברוח התורה והנביאים אותה הרוח אשר ליוותה וחזקה את עמנו במשך שנות נדודים סבל וייסורים". הקיבוץ הצעיר קיבל את השם התלמודי העתיק של המקום: כפר דרום.

קיבוץ כפר דרום: שטח היישוב המצומצם (260 דונם), התקציב הזעום והקושי באספקת המים הקשו מאוד על פיתוח הקיבוץ הצעיר, אולם החברים הצעירים עשו מאמצים עילאיים לפתח את היישוב ולחזקו, ועמדו בכבוד בכל המבחנים הקשים שעמדו בדרכם.

מלחמת העצמאות:

לאחר ההצבעה באו"ם על הקמת המדינה (בכ"ט בנובמבר): המצב הביטחוני הורע, והחלו התקפות על דרכי התחבורה. חברי כפר דרום ביצרו את היישוב ככל יכולתם, ואף אחד לא העלה בדעתו אפשרות של עזיבה. (למרות שהאזור יועד להיות בתחום המדינה הערבית לפי החלטת החלוקה של האו"ם). חברי כפר דרום בפיקודו של אברהם דימנט ז"ל (המא"ז) נכנסו למשטר חיים של מצור מצור ואש, והצליחו להדוף את כל ההתקפות של הכנופיות הערביות על היישוב.

עצירת הפלישה המצרית עם קום המדינה: הימים הראשונים של מדינת ישראל היו הקשים והגורליים ביותר מבחינה ביטחונית, כאשר המדינה הצעירה הותקפה מכל הכיוונים ע"י צבאות ערב והכנופיות הערביות. בחזית הדרומית התוכנית של המצרים הייתה להגיע בכוחות גדולים במהירות לתל אביב, וכוחותינו שעמדו בדרכם באותו זמן היו מעטים מאוד. כפר דרום היה היישוב הראשון שעמד בדרכם של המצרים, והוא הותקף כארבעה ימים לפני קום המדינה כדי להכין את הדרך לפלישה צפונית עד תל אביב, במחשבה שכיבושו יערך שעות אחדות בלבד.

במשך כחמישה ימים רצופים הותקפה הנקודה הזעירה: לאחר ריכוך כבד של הפגזות צפופות, החלו הסתערויות של משוריינים, טנקים ותותחי שדה ואלפי רגלים. למרות הפגיעות הישירות הרבות בישוב והנפגעים הרבים כבר ביום הראשון, המשיכו חברי כפר דרום בלחימתם ובלמו את ההתקפה

המצרית. לוחמי כפר דרום ניהלו במקום מערכת גבורה מופתית, בעיכוב הצבא המצרי ומניעת כניסתו אל ליבה של מדינת ישראל הצעירה, וזאת עם אמצעי לחימה דלים ביותר, מעט מאוד אוכל ומים, ולמרות שספגו אבדות בנפש. לאחר שהמצרים נכשלו בכיבוש כפר דרום, הם כיתרו את הישוב והמשיכו צפונה, וקומץ המגינים המשיך לעמוד במערכת גבורה עילאית במשך כשלושה חודשים.

הפינוי בב' תמוז תש"ח: למרות המצב הקשה בישוב, רוחם של הלוחמים הייתה איתנה ונחושה להחזיק במקום, ולכן הם כה הופתעו כאשר קבלו את הפקודה לפנות את כפר דרום באישון לילה. (לפני כן נאמר להם כי עומדים להחליפם, ותדהמת המגינים הייתה מוחלטת). אנשי כפר דרום לא ידעו את כל התמונה שהתקבלה במטכ"ל, שלמחרת אמורים המצרים להסתער בכל כוחותיהם על כפר דרום.

ב-ב' בתמוז תש"ח (8.7.48) נאלצו חברי כפר דרום למלא את פקודת הפינוי שקבלו. תכנון הפינוי ותיאומו מהישוב הנצור והמוקף אויבים היה קשה ביותר, ובנס הצליח. למחרת תקף הצבא המצרי את היישוב הריק, ורק לאחר הפגזה של כ 24 שעות, "כבשו" את הישוב הריק. כך כתב מפקד כפר דרום על הרגשתו ביציאה מכפר דרום: "נעלתי אחרון את השער וליבי דווה עלי מאד. הנחנו במקום תשעה קברים. אחד נהרג בדרך והוכרז נעדר. כשישים נפצעו. יצאנו בתקווה, כי יבוא יום ועוד יתנוסס בזה המקום משק עברי לתפארת, ובנים יספרו על עמידת אבותיהם במבחן ונכדים ישאבו עוז ועצמה ליצירתם בימי שלום." מפקד כפר דרום, אברהם דימנט, חלק מחברי כפר דרום הקים את מושב "בני דרום" ליד אשדוד (ביישוב קיימת פינת הנצחה לכפר דרום בתש"ח).

לחימת כפר דרום בראיה הסטורית: חוסנו ועמידתו האיתנה של כפר דרום, הפיחו רוח גבורה ביישובי הדרום, שנלחמו במצרים בגבורה גדולה, והצבא המצרי שהתקדם צפונה נבלם בקושי בסביבות אשדוד (גשר עד הלום). קשה לשער כיצד הייתה מוכרעת הלחימה, לולא עמידתה האיתנה של כפר דרום, אם המצרים היו מגיעים כמה ימים קודם לגשר עד הלום, כאשר שום כוח לא היה שם עדיין, בכדי לעצורם בדרך לתל אביב. על חשיבות עמידתה של כפר דרום למערכה כולה אמר משה נצר ז"ל (מפקד הגדוד השני של הפלמ"ח): "ידענו שאם לא תעמוד כפר דרום, והאויב יגיע ליד מרדכי, הרי תל אביב בסכנה. הערכנו את עמידתה העילאית של הנקודה, אשר מילאה תפקיד קשה, ורק ההיסטוריה תדע להעריך נכונה את תרומתה של כפר דרום למלחמת הקוממיות..."

לאחר מלחמת ששת הימים נתפס חידוש הישוב ביהודי בכפר דרום כצדק היסטורי. באלול תש"ל (ספטמבר 1970) החליטה ממשלת ישראל בראשותה של גולדה מאיר ז"ל על הקמת היאחזות נח"ל בכפר דרום, מתוך מגמה לחדש את היישוב היהודי בחבל עזה. בי"א בתשרי תשל"א עלתה היאחזות על הקרקע, ביוזמתו ועזרתו של משה נצר מפקד הנח"ל (שהיה מפקד הגדוד השני של הפלמ"ח בתש"ח), בתיאום עם אברהם דימנט, מנכ"ל מרכז ישיבות בני עקיבא (מפקד כפר דרום בתש"ח). לאחר מלחמת יוה"כ אוזרח המקום, והיה בסיס מעבר ליישובי גוש קטיף.

יישוב הקבע של כפר דרום במוצאי יוה"כ תש"ן (1989), עלה גרעין הקבע וייסד בכפר דרום יישוב קהילתי תורני, מתוך הרגשת המשכיות, כפי שאמר הרב שמעון בירן הי"ד בטכס העלייה לקרקע: "אין זה ישוב חדש. אנו רק חוליה נוספת בשרשרת האהבה היהודית למקום הזה, אנו חובקים ידיים עם נחל כפר דרום תשל"א, שמושיט זרועותיו 19 שנה לאחור, אל הקיבוצניקים של כפר דרום בתש"ז, המביטים בחיבה לרוכש האדמות בתרפ"ט - טוביה מילר, המהווה המשך של אלפי שנות היסטוריה יהודית..." במקום הוקמו חממות, מכון התורה והארץ, מפעל עלי קטיף, ועוד.

במהלך אירועי האינתיפאדה הראשונה והשנייה, נרצחו חמישה מתושבי כפר דרום הי"ד: דורון שורשן, הרב שמעון בירן - רב היישוב, אפי איובי, גבי ביטון ומירי אמיתי, ואחרים נפצעו. אך תשובתו של הישוב למכות הקשות שספג הייתה בבחינת "בדמיך חי": הישוב הורחב, מספר המשפחות הוכפל, והוקמו תלמוד תורה, כולל וישיבה גבוהה.

העקירה במסגרת תוכנית "ההתנתקות": בי"ג אב תשס"ה נעקר בכאב גדול כפר דרום עם כל גוש קטיף. תושבי כפר דרום הקימו את "שבי דרום" שבשמו מבטא את האמונה לשוב אל כפר דרום וגוש קטיף. חלק נוסף מתושבי כפר דרום פנו להתיישבות במזרח לכיש - והקימו את הישוב "נטע". (עם מגורשי תל קטיפא).

יובל נבו - עין צורים

מחנה אונסק"ו בשפיר

ישובי אזור שפיר הוקמו משנת 1949 ואילך: משואות יצחק, עין-צורים, שפיר, רווחה, זרחיה, זבדיאל, קוממיות וכו'.

קדמה למרכז שפירא חוות דגנים שהוקמה בשנת 1952 ביוזמת משה שושני, על 3500 דונם, נוהלה על-ידי צבי סוויט (שהיה נכה הקומנדו הבריטי ממלחמת העולם השנייה). בחווה חיו כ-10 משפחות שהתגוררו בצריפים. היא פורקה בשנת 1957 על רקע ההחלטה של המוסדות להרחיב את המקום בעוד 30 משפחות. לאחר מלחמת ששת הימים ב-1967, קיבל צבי סוויט תחנת דלק בבניעות. (בנו - יאיר נהרג בקרבות הגולן במלחמת יום-הכיפורים, 1972).

בשנת 1958 הוקם הישוב דגנים, ובו רוכזו משרדי המועצה האזורית, בתי הספר, מגורי מורים ועובדי מועצה. שמו שונה למרכז-שפירא בשנת 1970.

מחנות-העבודה לצעירים של אונסק"ו החלו לפעול בשנת 1920 באירופה כמחנות-עבודה לעזרת התושבים וכ"מחנה להתקרבות עמים למען השלום".

בשנת 1923 לקחו ה"קווייקרים" מארה"ב חסות על המחנות הבינלאומיים הללו באזורים שונים בעולם.

בשנת 1952 הוחלט להקים מחנה בהרי יהודה. המתנדבים קבלו שכר סמלי על עבודתם, עסקו בייעור, סיקול, עבודות-שדה ובכל תעסוקה שהמדינה סיפקה. המחנות התאפיינו בהסתפקות במועט בתנאים מינימליים של מגורים ואוכל ובדגש על חיי-חברה.

למחנה ראשון הגיעו כ-20 בחורים ובחורות מארצות שונות. אליהם הצטרפו כ-20 חברי ישראלים, חלקם ערבים מאזור הצפון. בשנים אלו מדינת ישראל היוותה מקור לסקרנות בקליטות בעולם: העליה ההמונית מארצות העולם וקליטת העולים, חיי השיתוף הקיבוציים ופיתוח הארץ בחקלאות ובייעור.

בשנת 1954 החליטה אונסק"ו להפנות מחנה-עבודה לאזור שפיר. המתנדבים התעניינו מאד בחיי הקבוץ, עבדו בבניית בית-הספר האזורי, סיקול שדות, חיסול משוכות הצבר ועוד. במשלחת מחו"ל היו 7 בחורים ו-6 בחורות ארצות שונות: ארה"ב, פינלנד, שוודיה, דנמרק, הולנד, שוויץ, יגוסלביה, הודו, פרגוואי וניו-זילנד. במשלחת שולבו צעירים וצעירות מישראל, חלקם ערבים מאזור חיפה ועכו. הם לנו באוהלים בחוות-דגנים, קבלו חומרי עבודה וכלים מהמועצה האזורית ושירותי אוכל ומקלחות בעין-צורים. לפני האכילה הקדישו זמן לקריאת שירים בעברית.

השפה הרשמית במחנה היתה אנגלית. לאחר העבודה בילו בשיחות, ויכוחים ומשחקים.

יובל נבו - עין צורים

אלוף במיל. יצחק פונדק ז"ל - מצביא ומחנך

גם בגיל 102, רוח הקרב הייתה עדיין חדורה באלוף מיל" יצחק פונדק, מי שפיקד על גדוד 53 של גבעתי, שהיה אחראי לכיבוש אשקלון וישובי הסביבה במלחמת העצמאות. בשפה רהוטה הוא מתאר את הקרבות הקשים, נזכר בכאב האימהות ומדבר על אכזבתו מהידע הדל של תלמידים וקציני צה"ל.

אשקלון נכבשה ב-5 בנובמבר 1948 על ידי גדוד 54 של גבעתי, בלי אף ירייה. המצרים כבר עזבו במנוסה דרך חולות שפת הים, רוב תושבי מגדל עזבו איתם לעזה, והמעטים שנותרו - נכנעו. אך מסביב לאשקלון סערה מלחמת חורמה שפרצה עם הכרזת האומות המאוחדות ב-29 בנובמבר 1947 על הקמת מדינת ישראל. הדרום היה אזור פרוץ ונתון למתקפות רצחניות של פורעים ערבים כמו בכל ארץ ישראל. חטיבת גבעתי הייתה זו שנשאה בעיקר העול. גבעתי, מסוף 1947 עד אמצע 1948, הייתה בעיקר סיפורו של מג"ד 53 - יצחק פונדק. שמעון אבידן היה המח"ט, אך תפקיד המח"ט באותם ימים היה בעיקר מנהלתי ולא קרבי וזאת הוא עשה מצוין. ישבנו, אני ועופר עידן

בביתו של יצחק בכפר יונה כדי לשמוע על אשקלון בתש"ח. זו הייתה מטרתו, אך לראיין את יצחק פונדק זו משימה קשה ביותר: הוא עדיין כועס על מערכת החינוך שאינה מלמדת את מורשת מלחמת העצמאות והוא כועס על בורותם של קציני צה"ל בכל הקשור למלחמת העצמאות. "למעלה מ-600 הרצאות העברתי עד היום בחינם בפני פורומים רבים כולל תלמידי תיכון."

בגאווה רבה הוא מבקש להוכיח כי הוא היה המפקד הנכון במקום הנכון בזמן הנכון, ועל כן היה היחיד מבין מפקדי הגדודים בחטיבת גבעתי שהועלה לדרגת מפקד חטיבה.

המפקד פונדק

יצחק פונדק בן 102. הוא מתקשה בהליכה, אך מוחו צלול ודבריו רוטים והוא חדור רוח קרב כמקודם. הוא עלה ארצה מפולין בגיל 19 ומיד הצטרף ל"הגנה". ב-1945 כבר מונה למפקד נפה כשגזרתו חלשה על מרחב ענק, מרחובות עד גבול מצרים וכללה כ-40 ישובים. ב-19 באפריל 1947 הוא נקרא לפגישה עם דוד בן גוריון שהעיד ביומנו: "יצחק פונדק מתל אביב מוכשר". באוקטובר 1947 הקים יצחק את "גדוד הפרברים" - גדוד 53.

המגויסים באו משורות חי"ש תל אביב ומתנדבים מהשכונות. שני סיפורים ימחישו את יצחק כמפקד:

אחד המתנדבים התייצב ותבע "תגייס אותי! אני לא מתנדב". איך מגייסים? אין עוד צה"ל, אין מנגנון והאיש מתעקש בלא הפסק, פונדק קם מכיסאו וסטר לאיש. האיש התעשת ואמר "אני מתנדב, הייתי רס"ר בבריגדה". שמו היה עמיחי פניני ועוד ידובר בו. השני נכנס לבוש בקפידה והסכים להתנדב בתנאי שיגויס גם הפלימות' שלו. "הבנתי שהבחור משתמט, הוא חושב לשמש כנהג מג"ד, גייסתי אותו עם הפלימות' ולא עברו ימים רבים ובאחד מדרכי העפר בדרום החרמתי ג'יפ מאחד החקלאים, נתתי לו קבלה וכששאל כיצד לחזור לביתו, הענקתי לו את הפלימות' עם הנהג שממנו נפטרתו."

עד פברואר 1948 עסק פונדק בגיבוש הגדוד תוך כדי פעילות לחימה בסביבות תל אביב ואז ירד עם גדודו לדרום ומיקם את מפקדתו בגדרה. גזרתו נפרשה לאורך כ-40 ק"מ: מגת וגלאון, דרך באר טוביה, נגבה עד ניצנים. "היו בגזרתי כמאתיים כפרים ערביים. השיטה שלי הייתה - הודעה למסור את הנשק ולא יאונה כל רע; ואכן, רבים מסרו את נשקם ונכנעו ולא אונה להם דבר. כך גם קיבלתי לידי את משטרת קטרה מידי הבריטים וכך גם נכבש הכפר קטרה, שניהם ליד גדרה.

הפסקתי את שטף סיפורו (וקשה לעצור את האיש בעל הזיכרון המופלא) וביקשתי להחזירו לאשקלון: "מג'דל לא הייתה בעלת משמעות צבאית; היא שימשה מרכז לוגיסטי לכוח המצרי", אמר. עיקר המאמץ היה ביד מרדכי בנגבה, בגת בניצנים וביתר היישובים שהיו נתונים במצור. לאחר שישה ימי לחימה נכבשה יד מרדכי (23.5.48) על-ידי המצרים והדרך הייתה פתוחה לכיבוש תל אביב. קיבוץ ניצנים נכבש (7 ביוני 48) והצבא המצרי נעצר בגשר "עד הלום" שפוצץ על ידי פונדק ב-12 במאי.

45 קרבות ניהל גדוד 53 במלחמה, הוא איבד 145 לוחמים עד שמונה למח"ט 9 ומאוחר יותר למפקד הנח"ל הראשון (1949 – 1950) ולמפקדו הראשון של גיס השריון (1952 – 1954). את אשקלון כבש גדוד 54 בפיקודו של רפאל ורדי, שקיבל פקודה לרדוף אחרי המצרים הנסוגים ממג'דל לעזה ובדרך נכנס למג'דל הריקה ממצרים שנכנעה ללא קרב. פונדק לא היה רק מצביא נועז: הוא התגלה כמנהיג. בהתרגשות רבה סיפר על פרשת פריצת הדרך לגת וגלאון הנצורים (13 במרץ 48): "הוקצו לנו 12 משוריינים, מכשיר קשר אחד אצלי ומכשיר שני בידי טייס במטוס שחג מעלינו, אבל התברר שהקשר שלי שכח את האזניות בנגבה! חלפנו על פני הכפרים ללא כל התנגדות. בפלוג'ה הוצב מחסום ונהג המשורייני הראשון טעה: במקום לפנות בדרך העפר לגת הוא המשיך לעיראק אל-מנשיה ועלה על מוקש ואין קשר. פונדק ירד מהמשורייני הששי ועם חייליו חילץ את המשורייני, אך לפתע הוא שומע יריות וצעקה "אל תירו!" - התברר שמחלקה מגדודו שהוצבה בגת, יצאה לקראתם. מפקד המשורייני טעה בהם כמצרים וירה. התוצאה טראגית, שבעה הרוגים ו-12 פצועים. "נכנסנו לגת ועכשיו מה עושים? לסגת עם החללים והפצועים לגדרה? או למלא אחר הפקודה 'אם יורים עליכם יש לפוצץ בתיים בפאלוג'ה התוקפנית'. שלחתי שני משוריינים ומשאית עם הפצועים והחללים לגדרה והחלטתי לתקוף את פאלוג'ה. זכרתי את מלחמתו של יהושע בהעי: המצרים ראו את שני המשוריינים והמשאית ויצאו לתקוף אותם ואני עם 10 המשוריינים נכנסנו לפאלוג'ה ופוצצנו בתיים, המצרים

הרודפים ראו את האש וחזרו ונקלעו למארב שלנו. יותר משישים הרוגים ופצועים היו להם, אנו שבנו לגת. הגדוד שוקם."

בהפוגה הראשונה (11.6 – 8.7) הזמין פונדק את הורי שבעת החללים לקיבוץ גת. "במשך ארבע שעות סיפרתי להם איך נהרגו יקיריהם, את האמת כולה. ושאלתי - אם תגידו שאינני יכול להיות מג"ד יותר, אני מתפטר מיד. כל המשפחות תמכו בי". הוא עצר את שטף דיבורו, הרהר מעט ובהתרגשות הוסיף וסיפר על אחת האמהות שאיבדה את בנה באותה התקפה ופנתה אליו בבקשה שילווח אותה לרחובות לקבל את פני בנה השני שעומד להגיע לחופשה קצרה. "האוטובוס הגיע, הבחור ירד ממנו וכשראה את אמו רץ לקראתה ונדרס למוות לעיני אמו ההמומה", סיפר פונדק כשדמעות עמדו בעיניו.

פונדק המשיך בסיפורו: "לקראת תום ההפוגה (8.7), אנו מחופרים בבית דראס שנכבשה ב-11 במאי. מולנו על גבעה 69 צופים בנו המצרים ומגיע אלי אותו עמיחי פניני ומראה לי תחבולה שהמציא: הוא העמיס ארבע עגלות זבל מבאר טוביה, כיסה אותן בברזנט כשמכל אחת בולט צינור 4 אינץש. בשיירה גם משאית מכוסה ברזנט ונעוצים בה יתדות ועליהן כובעי פלדה וכך נעה השיירה לבית דראס, הקיפה את הכפר ושבה ונעה בשטח עוד פעמיים. למחרת תקפו המצרים עוד בטרם הסתיימה ההפוגה. הם סבלו אבדות ובין הניצולים מ"פ סודני פצוע, כששאלתי אותו מדוע תקפו, ענה לי: 'ומה חשבת, שנמתין עד שתסיימו להציב את התותחים'?"

להיקבר בניצנים

לאחר קריירה כשגריר, כמושל רצועת עזה (1971 – 1973), כמנכ"ל חבל ערד וראש מועצתה עד 1966 ועוד, הוא מקיים את חזונו כמצוות שליחות: חינוך חיילים, קצינים ותלמידים להכרת המורשת הצבאית של מלחמת העצמאות, שהייתה היסוד לקיומה של המדינה.

מי שמתאווה לסייר בעקבות החטיבה יבקר בגבעה 69, בגבעת ארנון (113), יבקר במצבת הזיכרון לגדוד 53 ליד ג'וליס, במצבות הזיכרון לגדודים 52 ו-54 לצד כביש 232, או בחוליקאת, או יבקר במוזיאון גבעתי שבמצודת יואב.

פרשת ניצנים והעוול שנעשה ללוחמיה, רובצים על מצפונו של פונדק. בחמת-זעם הוא מטיל את האחריות במניעים הפוליטיים של המח"ט, רותח למקרא "הדף הקרבי" של אבא קובנר ותשובתו אופיינית לכל דרכו: הוא ביקש להיקבר בניצנים לצד רעייתו המנוחה בצמוד לקבריהם של 30 חללי ניצנים.

במאי 1983 קיבל יצחק פונדק מכתב מחברי ניצנים: "יצחק היקר, [...] הדברים שנשאת בפנינו היו בעלי ערך לא ישוער לאנשים ששמעו אותך. [...] הפצע לא הגליד [...] והאנשים שהקשיבו לך במתח וברטט, היו אנשים פגועים. דבריך היו עבורם האישור החשוב כל כך, שלחימתם לא הייתה כישלון, אלא לחימה אמיצה עד לרגע האחרון. [...] אתה, שהיית לנו מפקד, ידיד ורע, אין ערוך לתרומתך שתרת לנו בעבר ואין ערוך לתרומתך שתרת לנו בערב זה בדבריך הכנים והאמיצים".

וכל המוסיף גורע.

ד"ר אבי ששון וגד סובול

תחנת הרכבת באשקלון - אבן דרך בשימור

כמה דברים מעניינים מתרחשים באשקלון בתחום שימור אתרי המורשת. המסגרת התרחבה, כיום נאמני השימור מונים חמישה חברים, שלושה מהם השתלמו במכללת הגליל המערבי כנאמני-שימור: פזי קרמר, בנצי כהן והכותב. אלינו הצטרפו כפעילים מנשה דגן, מהנדס חשמל ומורה דרך ויורם שפר, לשעבר ממלא-מקום ראש העיר וחבר המועצה ועו"ד דב גלבע. צוות גרעיני זה מגבש תכנית עבודה ופעילות, כולל פעילות בגן לאומי אשקלון ומיזם אימוץ אתר. ב-27 בספטמבר יזמנו הרצאה בנושא שימור אתרי מורשת בקתדרה של יום ששי ובה הרצה ד"ר אבי ששון; במסגרתה הפצנו בין המבקרים הרבים שאלון המציג בפניהם את נושא הציבור התומך בשימור המורשת. כחמישים אשקלונים הביעו רצונם לקחת חלק בציבור תומך וכבר בינואר 2020 תתחיל התכנסות ויציאה

לפעילות. אחת המטרות היא לכנס את אותה קבוצה ובעקבות "קול קורא" להביא תושבים ותיקים לפגישה עם נאמני השימור ומתנדבים במטרה לאסוף מהם את סיפור חייהם ולקבל מסמכים ותמונות שאותם נסרוק במקום. את קבוצת התמיכה נאמץ בהרצאות, בסיורים ואם צריך - בהפגנות נוכחות במדיה. מטרות הכינוס הן שתיים: הקמת תשתית להקמת ארכיון היסטורי של העיר ומטרה שנייה היא תכנית עם חזון להקמת אתר היסטורי: המעברה ומפעל יובל גד. סיפורי ראשוני המעברות, שרבים מהם הועסקו ביובל גד וסיפורי פועלי בניין שבנו את השכונות יהוו את הסיפור באתר ההיסטורי-תיירותי זה. כל זה משתלב עם תכנית הפיתוח הגדולה הנקראת: תחנות הרכבת באשקלון.

תחנת אל-מג'דל הוקמה בימי מלחמת העולם הראשונה בידי הבריטים תוך התקדמותם צפונה כחלק מהרכבת בקו חיפה-קנטרה והיא מופיעה כבר במפה הצבאית בשנת 1919. המבנה ששימש כבית הקוו נבנה ב-1926. התחנה שימשה תחנת מעבר חשובה בשינוע צבא וציוד לעזה וממנה. במג'דל גם הועמסה עליה תוצרת חקלאית שהובלה למצרים. בעקבות מאורעות 1936-1939, היא נסגרה לאחר שב-1939 בקבוק תבערה הושלך על מבנה התחנה שנשרף. היא נפתחה שוב כתחנת מעבר וחודשה ב-1946/7 כשנבנו שני המבנים האחרים.

התכנית הכללית שאושרה בוועדת השימור במאי 2016 כוללת שלושה מרכיבים עקרוניים:

א. התחנה הקיימת תהפוך לתחנת תחזוקת קרונות של רכבת ישראל, ויתווספו לה שתי מסילות חדשות, בתי מלאכה ועוד.

שלושה מבנים היסטוריים המצויים בשטח התחנה כיום: בית מנהל התחנה, בית הקוון ומגורי המסילאים, יועתקו ממקומם לאתר מיועד באזור החנייה הקיימת היום. בתיק התייעוד מצוין כי המבנים ישמשו לצרכי ציבור, ללא פירוט.

ב. כחלופה תיבנה תחנה חדשה עם מסוף תחבורה ציבורית באזור הכניסה הצפונית לאשקלון, בגבולה המזרחי של שכונת "עיר היין".

ג. מתגבשת תכנית להפוך את שלושת המבנים שיועתקו לאתר מוזיאון הרכבת המנדטורית.

סיכום

השילוב של קבוצת תמיכה ציבורית במעגל חיצוני, וצוות היגוי מוביל ומנחה, יניעו את קברניטי העיר לפעול בכל הקשור לשימור מכמניה ההיסטוריים של העיר. ארבעה תחומי פעילות בנושאי שימור המורשת יזכו לתנופה:

אימוץ אתר היסטורי על ידי תלמידים; יתר תשומת לב ציבורית לפגיעה באתרים היסטוריים עם נסיון לשמרם; טיפוח פעילות ועשייה בגן לאומי אשקלון; ופעילות למימוש חזון בניית ארכיון היסטורי. בין היתר - בתכנית הקמת אתר מעברה שיספר גם את סיפור ראשית התעשייה והקמת אתר מוזיאון הרכבת האשקלונית הבריטית.

גד סובול - נאמן שימור אשקלון

סיכום פעילות מחוז דרום 2019

את פעילות המועצה לשימור נחלק לשני חלקים. בחלק הראשון, בצעה המועצה לשימור את פעילות הטרם-שימור הכוללת סקרים, מדידות, תיקי תיעוד ותכנונים הנדסיים.

תכנון הנדסי: באייקה באום בטיין; החצר הראשונה בקיבוץ עלומים; התאטרון הפתוח על-יד קיבוץ גבר עם; באר מערבית בבאר שבע; אולם התאטרון במושב אורות; מגדל הסילו בקיבוץ להב; גשר הקשתות על נחל לכיש (על-יד הישוב שפיר); מגדל המים במושב חצבה; צריף תנור המצות במושב תפרח; 'מעוז מול עזה' - בית הביטחון של קיבוץ סעד; גשר הרכבת הבריטית בפארק סיירת שקד וצריף בן יאיר בקיבוץ גבולות.

סקרי מבני מורשת במועצות האזוריות: שפיר; שדות נגב ובאר טוביה; הכנת תכנית מיתארית למועצה האזורית חוף אשקלון וכתובת נספח שימור על ידי אבי ששון וטל קציר; סקר אתרי מורשת כללי שביצע גדעון רגולסקי, נאמן שימור ממושב פארן.

שבוע שימור אתרים בבאר שבע: כבכל שנה, התקיים יום עיון וסיורי תלמידים בעיר העתיקה.

החלק השני של פעילות המועצה לשימור - ביצוע עבודות הצלה ושימור במבני המורשת הבאים:

הפרוג'קטור בקיבוץ ארז 1949

"מישהו מהחברים אמר שראה על יד הכפר ברברה (היום-מבקיעים) עמוד חשמל ששרד בודד מקו המתח הגבוה שמתחו הבריטים לעזה, ופורק על-ידי הערבים. זה נתן את הרעיון לאמץ את היתום ולהתקין עליו את הפרוז'קטור (זרקור). ואכן, באחד מערבי השבתות, לאחר ארוחת הערב, כשכולם בבגדי שבת, בחשכת הלילה, כדי שלא יראו אותנו... העמוד נחתך ונפל כפי שתוכנן ואז העמסנו את העמוד על משאית ה"מק" הגדולה שהייתה לנו.

פרט נוסף: מאחר שלא הייתה תאורה בחצר ולא היו שירותים במגורים והחברים היו נזקקים לשירותים המרוחקים מהבתים, או כשהפרות ברחו, או לכל צורך אחר לאור בחצר, היו קוראים בצעקות למפעיל הפרוז'קטור שיאיר את השטח שבו הזדקקו לאור. כך היה הפרוז'קטור למתקן רב תכליתי: גם כדי להאיר לחברים וגם לשמש לתאורה ביטחונית."

הפרוג'קטור הועבר לסדנה, שוקם ושומר בידי המועצה לשימור.

באר הגר בירוחם

באר עתיקה, שעל-פי מסורת מקומית לצדה נחה הגר כאשר תעתה במדבר. בעת מבצע עובדה במרס 1949, שימשה הבאר נקודת התכנסות לכוחות חטיבת גולני בדרכם לכיבוש הנגב הדרומי ואילת. בתחילת שנות ה-50 התגלתה מחדש על-ידי א' פלוטניק, מתנדב במעברת תל ירוחם, אולם לא נעשה בה שימוש חוזר.

כיכר נוח חוות הנוער באר אורה

עבודות הצלה, שימור ושיחזור נערכו בכיכר נוח, כיכר שנפגעה קשות.

עקיבא עצמון, מפקד הגדנ"ע השני, הקים בשנת 1950 את חוות הגדנ"ע. רב-סרן נח וולפובסקי, "סבא נח", היה אחראי על הנוי והנטיעות בחווה. מחזורי גדנ"ע רבים עברו במקום. בשנת 1990 נטשה חוות באר אורה ובשנת 2011 נהרסה כמעט עד היסוד בידי מינהל מקרקעי ישראל.

משוריין הסנדוויץ' קיבוץ גל און

משוריין סנדוויץ' (מרווח של 25 מ"מ בין שני לוחות פלדה אשר חבק עץ או חצץ); נבנה במסגריית קיבוץ גלאון לטובת ליווי שיירות. נבנה על בסיס משאית בריטית וכלל חרכי ירי ולוחות לירי מהגג. גויס בשנת 1948 לחטיבת גבעתי והשתתף בקרבות יפו, בקרבות על משטרת עיראק-סואידן (מצודת יואב) ובפינוי פצועים לאחר הקרב לבאר טוביה.

המשוריין הועבר לסדנה טופל בידי המועצה לשימור, נצבע מחדש והוצב חזרה במקום בו עמד.

צריף ראשונים קיבוץ חצרים

המיצג "מעץ בודד לגן פורח" בצריף בקיבוץ חצרים, ששוקם ושומר בתמיכת "המועצה לשימור אתרים", מביא בצורה מיוחדת את סיפורו של הקיבוץ מימי העליה לקרקע ועד שגשוגו כיום.

המיצג מספר על השנים הראשונות והאתגרים עימם התמודד הקיבוץ וגם מתאר את ההישגים החברתיים, התרבותיים והכלכליים של הקיבוץ, מעלה דילמות בהן היה הקיבוץ צריך לקבל החלטות משמעותיות ומשתף את המבקר בחוויות של חיי הקיבוץ.

המיצג עוצב בעזרת חברת "סטודיו גרופה".

מגדל גרעינים (סילו) קיבוץ להב

מגדל הגרעינים (סילו), שימש עד שנות השבעים כמגדל-אחסון לגרעינים

אחר קציר החיטה. במסגרת פעילות המגדל, הוכנסו מערכות גלילת הגרעינים מבור שפיכה בצד המגדל אל תאי המגדל. לשם בטיחות, חופו עמודיו בקירות לבנים.

אחר שנים שהמגדל עמד עזוב ויתום, צמחה שכונת הרחבה בקרבת המגדל. קיבוץ להב החליט להפוך את המגדל לאתר מורשת מרכזי בשכונה. המועצה

לשימור אתרים בצעה שימור ושיקום לחזית המגדל, קירות הלבנים הוסרו, מפגעי מתכת סולקו ושוקמו מכלולי צנרת העלאת הגרעינים לתאי המגדל. הקיבוץ ביצע פיתוח שטח הכולל תאורה וגינון לרווחת תושבי השכונה.

צריף מאפיית המצות מושב תפרח

תפרח הינו מושב הממוקם באזור הנגב הצפון-מערבי. המושב הוקם בשנת 1949 על-ידי גרעין של תנועת פועלי אגודת ישראל. למושב צביון חרדי-דתי. הצריף נבנה בתחילת שנות ה-50 ושימש בראשונה כגן ילדים. בתחילת שנות ה-70 נבנתה תוספת אשר שימשה למאפיית מצות לקראת חג הפסח. אפיית המצות פעלה עד לאמצע שנות ה-70. לאחר מכן פעל כמכון לריפוי ועיסוק לילדים ובהמשך ננטש בשנות השמונים.

הצריף שומר ושוקם בידי המועצה לשימור. כולל כיום מטבחון, המאפייה שוקמה לתפעול ונוסף מבנה שירותים. ייעוד סופי למבנה ייקבע על-ידי המושב.

מבני ההיאחזות חצר ראשונים קיבוץ עלומים (בעבודה)

קיבוץ עלומים עלה על הקרקע בשנת 1966, במטרה לחדש את גוש ההתיישבות של הקיבוץ הדתי לאחר ששנים מיישוביה, כפר דרום ובארות יצחק, חרבו במהלך מלחמת העצמאות.

במסגרת חגיגות היובל של הקיבוץ, הוחלט לשמר את חצר הראשונים - המתחם שבו החל הקיבוץ את צעדיו הראשונים. מבני הפריקסט (פרופילי בטון מוכנים להרכבה) של חצר הראשונים מקבלים טיפול שימורי בימים אלה על ידי המועצה לשימור.

בית בטחון מעוז מול עזה קיבוץ סעד (בעבודה)

האתר מוקדש לשלושת הקיבוצים הדתיים באזור - בארות יצחק הישנה, עלומים וסעד. האתר מספר את סיפור המאבק על האזור בדגש על סיפור ההתיישבות של 3 הקיבוצים הדתיים בנגב במלחמת העצמאות ואחריה. עבודות הצלה מתבצעות בימים אלו באתר בידי המועצה לשימור.

כל המיצגים פורקו והוסרו כעת, כאשר הכוונה לתכנון אוצרות חדשה לאתר

אתר חברת האשלג הארץ ישראלית (בעבודה)

אתר מחנה חברת האשלג בסדום משנה את פניו בימים אלה. מבני-עץ משוחזרים על-פי צילומי עבר במקומם ההיסטורי, במסגרת ייעודם הסופי לפי הפרוגרמה בביצוע מפעלי ים המלח. בקרוב ישוקם וישומר חדר האוכל ההיסטורי במסגרת פרוגרמת האתר בביצוע המועצה לשימור, אשר מייעדת להביא את סיפורה הייחודי של חברת האשלג והתמודדות עובדיה בתנאי המקום במבנה זה.

כזכור, מפעלי ים המלח (מי"ה), לקחו על עצמם את הפעלת האתר עם סיום עבודות השיקום, השימור, השיחזור והפיתוח.

גשר הקשתות על נחל לכיש (בעבודה)

ראשיתו, על הדרך שנסללה מעזה ללטרון בשנת 1912 ביוזמת השלטונות התורכים, על ידי קבלנים יהודים וביניהם מאיר דיזינגוף, מי שעתידי להיות ראש עיריית תל אביב, כהכנה למלחמת העולם

הראשונה. בשנת 1938, מייסדי באר טוביה חיפשו פרנסה נוספת. הם גייסו את זאב פריזר, אשר התמחה בבניית גשרים במסגרת עבודתו במחלקת העבודות הציבוריות הבריטית, וביקשו ממנו לבנות גשר על נחל גוברין וגשר על נחל לכיש. מע"צ הבריטי יזמו את הגשרים לטובת הצבא ופנו לזאב פריזר שיתכנן אותם, עקב הצפות וחוזרת ונישנות בנחל לכיש. גשר חלופי נבנה בשנות ה-80 למאה הקודמת. הגשר ניטש והמשיך לגרום להצפות. בשנת 2018 שופץ מטעם רשות הניקוז, נחפר מעקף מצידו המערבי וההגעה אליו כיום היא רק מצידו המזרחי וכך הגשר הפך לחצי-אי. בימים אלו עובר הגשר עבודות הצלה ושימור בידי המועצה לשימור (תלוי שטפונות..).

נתראה בסיכום שנת 2020 ושתהיה השנה מבורכת בפעילות.

עפר יוגב